

N:o 202.

Af herr **C. A. Lindhagen**, *om skrifvelse till Konigl. Maj:t angående utredning och beskrifning öfver enskilde och kommuner tillhöriga mera betydande vattenfall i landet.*

Uti en motion vid 1907 års riksdag behandlades bland andra statsåtgärder i ändamål att förekomma och undanröja enskildas jordmonopol jämväl åtskilliga dylika åtgärder beträffande enskildas, inbegripet bolags, vattenfall jämte strandrättigheter (motionen n:o 146 sid. 31—41 samt motionerna n:is 150, 151, 152).

Härom yttrades bland annat följande:

»Till jorden hör äfven vattnet. Det senare bidrager till landets hushållning med de omfattande realiteterna drifkraft, bevattning, fiske samt farled och flottled. Från vattnet vinnes ock jord genom vattenafledning, utdikning eller invallning.

Det är klart att jämväl i fråga om vattnets tillgodogörande kan uppstå monopol till skada för det allmännas intressen. Lättast inträffar detta med vattenfallen och det är därutinnan, som spörsmålet hos oss äger aktualitet. Vårt land är nämligen rikt på vattenfall och det timras upp stora hus af förhoppningar för framtiden på dessa kraftkällor. Men medan man sysselsätter sig med dylika förhoppningar, arbetar jobberiet oförtrutet för att söka grusa dem. Felet ligger här hos samhällsförhållandena och något måste väl göras för att mota spekulationen. Det gäller se till, att ej staten och hela orter blifva för sina oafvisligaste behof alldeles beroende af enskildes godtycke. Ett allmänt intresse är det ock, att den oerhörda värdeförhöjning af vattenfallen, som med visshet kan under tidernas lopp emotses, till afsevärd del blifver en

Bih. till Riksd. Prot. 1908. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 61 Häft. (N:is 202—212.) 1

samhällets egendom. Äfven industrien är här en synnerligen intresserad part. Ofta sammanblandar man två skilda saker, nämligen industrien såsom sådan samt enskildes spekulationer i industrivärlden och deras källflöden, landets naturrikedomar. Dessa sträfvanden blifva allt mer en öfverhängande fara icke minst för industrien själf. Sedan aktievärdena uppdrifvits, drager man sig vid gynnsamt tillfälle tillbaka med sin vinst, kvarlämnande den verkliga industrien att nedtryckas under alltför stora kapitalutlägg, hvaraf sedan i sin ordning äfven konsumenterna blifva lidande. Men vattenkraftens ökade värde i framtiden får ej bli företrädesvis en tillfällig konjunkturvinst för några få, utan skall varaktigt fördela sig i ökad nytta för konsumenterna och minskade bekymmer för produktionen. Detta kan i längden ej vara annat än till gagn för den idoga industrien, om det än framstår såsom en olägenhet för de omförmälda mellanhänderna.

Under sådana förhållanden vore det väl tryggast, att staten och kommunerna ägde vattenfallen samt själfva utnyttjade dem eller för möjligast billiga afgifter upplät kraften för industriella behof och belysningsändamål.

Lyckligtvis äger också staten redan nu många vattenfall. Vattenfallskommittén har förtecknat såsom staten tillhöriga 271 »mera betydande» och 105 »mindre betydande». Detta är minimisiffror. Denna äganderätt grundar sig i en mängd fall därpå, att staten har äganderätt till själfva stranden. Vidare äger staten vissa själfständiga vattenpossessioner bestående af vattenrätt med eller utan utmål å stränder eller holmar. Detta senare innehaf är i södra och mellersta Sverige merendels kvarlefvor af kronans särskildt under 1500-talet framställda anspråk på regalrätt till de större vattendragen, hvilka därför ock i författningarna kallades kronans strömmar. I flera fall är denna rätt tvistig och en särdeles stor framgång vann kronan då genom Kungl. Maj:ts domar den 30 december 1899 samt den 19 augusti och den 27 september 1901 fastslogs, att kronan vore ägare af allt vatten i Trollhätte strömmar. I norra delen af riket har kronan i de gamla tiderna förbehållit sig regalrätt till vattnet likaväl som till skogarna. Vid afvittringarna, hvarigenom kronan afhände sig större delen af sina marker därstädes, skulle enligt afvittringsförfattningarna kronan förbehållas större strömfäll, som kunde användas till farleders öppnande, sjöars urtapping, ofvanför belägna ägors befrielse från öfversvämningar m. m. dylikt. Åtskilliga mera betydande vattenfall, ehuru på långt när ej alla, ha på detta sätt blifvit staten förbehållna, nämligen inom Norrbottens och Västerbottens län 9 vattenfall utan utmål och 16 vattenfall jämte utmål

samt inom Jämtlands, Gäfleborgs och Kopparbergs län 3 fall med utmål.

Ett mycket stort antal vattenfall inom landet är emellertid i enskildes ägo. Men af skäl, som ofvan framhållits, får detta ej föräntleda, att staten lämnar dem utan uppmärksamhet. Det kräfvades, att statsmakten har i sin hand att här ingripa reglerande för ofvan angifna ändamål. I detta afseende kunna åtskilliga åtgärder ifrågasättas. I detta afseende ha hittintills nedannämnda åtgärder kommit på tal:

1) *Statsinköp af enskilda vattenfall.*

Detta är naturligtvis det verksammaste medlet. Med tillfredsställelse är här särskildt att anteckna 1906 års Riksdags beslut att på Kungl. Maj:ts begäran anslå 5,000,000 kronor för inköp af sådana helt eller delvis i enskild ägo befintliga vattenfall, som komma att erfordras för drift af statens järnvägar och hvilkas inköp anses icke kunna uppskjutas utan men för staten. Glädjande var också, att Riksdagen härvid gjorde en början med att gå ifrån de riksdagsbyråkratiska traditioner, som alltid omöjliggjort för staten att i sina uppgörelser med enskilde handla affärsmissigt och med omtanke. Riksdagen underkände nämligen statsutskottets uppfattning, att hvarje särskildt inköp borde underställas Riksdagens pröfning.

Expropriation af vattenkraft för allmänt ändamål är också en fråga, som nog förr eller senare kommer på dagordningen.

6) *En allmän utredning om enskilde tillhöriga vattenfall.*

I anledning af motion af herr Nylander beslöt 1898 års Riksdag begära en undersökning och utredning om statens vattenfall och förslag till åtgärder från statens sida för att de måtte komma landet i dess helhet till godo. Detta uppdrag lämnades till den så kallade vattenfallskommittén, som för någon tid sedan afgaf ett betänkande i det äskade afseendet. Denna kommitté har öfver statens vattenfall upprättat två vattenböcker eller förteckningar, omfattande den ena de mera betydande och den andra de mindre betydande vattenfallen.

Nämnda motion synes emellertid ha afsett alla landets vattenfall. Det tillfälliga utskott, som först behandlade frågan, fann också obestriddigt, att man måste föredraga en undersökning, som vore så noggrann och fullständig som möjligt samt omfattade alla landets vattenfall. Och den tid lärer nog komma, sade utskottet, då en växande håg för kännedom om vårt land skall föräntleda till en dylik vidtomfattande undersökning. Men ur praktisk synpunkt ansåg utskottet, att till en början undersökningen borde omfatta endast statens vattenfall och summariskt

upptaga drifkraften, de lokala förhållanden, som underlättade eller försvårade vattenkraftens tillgodogörande, afståndet till vissa uppräknade ställen, äganderättsförhållandena, samt om och i hvad mån kraften var tagen i anspråk. Detta förslag biträdades äfven af Riksdagen.

För att kunna rätt öfverskåda landets tillgång i vattenkraft är det naturligtvis icke blott intresseväckande utan äfven viktigt att äga en öfversiktlig kännedom jämväl om de enskilda vattenfallen. Med den växande uppmärksamhet, landets näringslif börjar tilldraga sig, kan väl också antagas hafva kommit den håg för en sådan kännedom, hvarom 1898 års utskott profeterade. En utredning underlättas här betydligt genom den redan verkställda undersökningen af statens vattenfall. Å andra sidan synes undersökningen tills vidare böra inskränka sig till enahanda summariska utredning, som förordades för undersökningen af statens vattenfall. I afseende å äganderättsförhållandena torde det här vara af intresse att särskildt vinna upplysning, i hvad mån vattenkraften äges af bolag, enskild industriidkare eller jordbrukare, och i sistnämnda fall, i hvad mån den utgör en gemensam tillhörighet för hela byalag.

Af den framställning, som ofvan gjorts i förevarande ämne, framgår också, att man ej bör stanna vid en dylik undersökning. Äfven i fråga om de enskilda vattenfallen bör undersökningen, för att tala med 1898 års Riksdag, rikta sig på »hvilka åtgärder böra från statens sida vidtagas för att dessa naturtillgångar må komma landet i dess helhet till godo». Särskildt gäller det här att oskadliggöra jobberiet, som framkallar och i egna fickor behåller en onaturlig värdestegring, samt att då hellre låta det allmänna, stat och kommun, få någon del af den naturliga oförtjänta värdestegringen. *Några sådana åtgärder ha ofvan redan antydts.* Andra åtgärder kunna ock tänkas. Liksom för hvarje byggnad i vattenfall fordras rättsligt tillstånd, därvid föreskrifter skola meddelas till skydd för privaträttsliga intressen, så bör för hvarje sådant byggande äfven kunna fordras en *statslig koncession* till skydd för de fiskaliska intressena. Intresseväckande äro norska statens på senare tider meddelade koncessioner åt utländska bolag att besitta enskilda vattenfall i Norge. Vid koncessionen synes göras till villkor, att vattenfallet och hela anläggningen efter 75 år skall tillfalla norska staten. En fristående *jordvärdeskatt* kan äfven här ha en uppgift att fylla.

Till den nu förordade undersökningen bör lämpligen anknypas en utredning om kommuner tillhöriga vattenfall och möjligen om försiktighetsmått för att dessa måtte för framtiden bevaras åt det allmänna.»

Bland de åtgärder, som ofvan framhöllos vara förut antydda, förekom som sagdt äfven statsinköp af vattenfall vare sig frivilliga eller medels expropriation, hvarom dock i motionen ej framställdes något bestämdt yrkande.

Däremot föreslogs bland annat dels en allmän utredning och beskrifning öfver enskilde och kommuner tillhöriga mera betydande vattenfall, dels ock förslag till åtgärder, bidragande till att dessa kraftkällor, särskildt enskilde tillhöriga vattenfall, må i möjligaste mån komma landet och industrien och ej spekulationen till godo.

Denna framställning afslogs i sin helhet af Första Kammaran, Andra Kammaran åter biföll den i dess första del.

De skäl, som föranledde Första Kammaran att ej biträda den Andras beslut var att saken ändå blir på sätt och vis utredd genom den nyinrättade hydrografiska anstalten. Detta skäl kan icke vara hållbart. Den i motionen begärda utredningen är såsom man lätt förstår något helt annat och en sak, som på ett mycket enklare och snabbare sätt kan anordnas. För landets näringspolitik kan det ej vara annat än gagneligt att äga en populär och lätt tillgänglig beskrifning på landets *alla* mera afsevärda vattenkrafter.

Ett visst sammanhang med denna utredning äger ock frågan om expropriationsrätt för enskilda vattenfall. De enskilda vattenfallen i landet äro bäst belägna och utredningen kommer sannolikt att visa, att en mängd sådana trots efterfrågan för ortens behof få ligga obegagnade. Under norrlandskommitténs utredningsarbete kom i dagen, att detta icke minst är händelsen med vattenfall belägna på stora industriidkande bolags marker. I hvarje händelse är det ett statsintresse att dylika kraftkällor kunna komma till användning i händelse af behof och på sådant sätt, att ej spekulationen fördyrar vattenfallen.

Det må härvid erinras, att mot upplåtelserna af rätt att för all framtid öfverbygga kungsådra hade 1907 års Riksdag ej något att erinra. Det enskilda intressets inflytande visade sig så starkt, att det nog ej lönar sig att nu åter uppta den saken. Så mycket har dock frågans upptagande vid nämnda riksdag åstadkommit, att vattenrättskommittén omsider låtit förmå sig att hos Kungl. Maj:t åtminstone begära att i blifvande koncessioner måtte ingå förbehåll om att koncessionshafvaren skall underkasta sig en eventuell ny lagstiftning. Detta är till att börja med så dags med hänsyn till förut beviljade koncessioner. Än värre är, att det allmänna på detta sätt i alla fall skänker bort en tredjedel af vattenkraften i en mängd stora vattendrag. Det blir den nya expropriationsrättens uppgift att låta det allmänna få i många fall betala dryg lösen för dessa gåfvor.

Det hemställas således till en början i denna motion,

att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om en allmän utredning och beskrifning öfver enskilde och kommuner tillhöriga mera betydande vattenfall i landet.

Stockholm den 26 januari 1908.

Carl Lindhagen.
